

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.4.26

Anna Kotsiuruba

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4283-2078>

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

DEFENDANT'S OBJECTION IN CIVIL PROCEEDINGS: LEGAL NATURE

Анна Коцюрuba

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЧА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВА ПРИРОДА

The research examines the legal nature of the defendant's objection in civil proceedings of Ukraine and analyzes the normative basis for its enshrinement in civil procedural law.

The author points to the high level of relevance of the chosen topic, determines the purpose and essential features of the defendant's objections in civil proceedings. As a result of theoretical and legal analysis, the forms of legislative consolidation of the provisions governing the procedure for submission by the defendant of statements on the merits have been identified. The author presents arguments and explanations clarifying why the objection should be called a way to protect the rights and interests of the defendant and highlights common and distinctive features between the response and the objection of the defendant. A number of remarks and suggestions are formulated, with which the author recommends to amend the current civil procedural legislation regarding the defendant's objections in civil proceedings.

Keywords: civil proceedings, defendant, objection, response, means of protection.

Постановка проблеми. У результаті реформування цивільно-процесуального законодавства, поняття «заперечення» в оновленому Цивільному процесуальному кодексі України (текстом далі – ЦПК), набуло зовсім іншого процесуального значення. До жовтня 2017 року роль заяв відповідача по суті справи відігравав такий процесуальний документ як заперечення відповідача проти позову. Нині, при використанні відповідачем свого права на подання відзиву, чинним ЦПК встановлено ряд вимог (строки, форма, зміст, правові наслідки), що розписуються законодавцем обширно і детально. У такий спосіб, законодавець заявами по суті справи започаткував перехід до письмової підготовки до розгляду справи. Відповідно, такі кардинальні зміни ЦПК викликали потребу ґрунтовного аналізу та формування правових висновків для успішного використання права на подання заперечень в цивільному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правової природи заперечень в цивільному судочинстві займалося чимало науковців-процесуалістів, зокрема: Л. І. Анісімова, С. С. Бичкова, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, М. А. Гурвич, М. А. Вікут, Н. О. Кіреєва, В. В. Комаров, І. М. П'ятілетов, Д. М. Чечот та ін. Хоч цими авторами була приділена значна увага запереченню проти позову як способу захисту прав та інтересів відповідача, проте, основні дослідження цього питання проводились до оновлення цивільного процесуального законодавства України. Тому, питання функціонування заперечень в цивільному судочинстві є особливо актуальним на сьогодні, потребує ґрунтовного аналізу та правової оцінки.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз положень законодавства щодо функціонування заперечень відповідача в цивільному судочинстві України.

Виклад основних положень. Звертаючись до семантичного значення поняття «заперечення», слід відмітити, що йому надано значення «заяви про незгоду з ким-, чим-небудь; доказу проти чогось; спростування чого-небудь; невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь»¹.

¹ Білодід, І.К. (ред.) (1970). Словник української мови: в 11 тт. (1970 – 1980). Київ: Наукова думка, Том 3.

Узагальнене визначення заперечення, з яким важко не погодитися сформульовано ще М. А. Гурвичем, в якому він зазначає, що запереченнями проти позову є пояснення відповідача, здатні слугувати його захисту¹.

Проте, важко погодитися з Н. Л. Бондаренко-Зелінською², С. О. Кравцовим, І. В. Пономаренко³ та іншими науковцями, які визначають заперечення як засіб захисту інтересів відповідача. Адже під засобами захисту варто розуміти певні знаряддя та інструментарій захисту, а це притаманно для зовсім іншого виду судочинства – кримінального. На нашу думку, цивільно-процесуальне заперечення доцільно називати *способом захисту*. До речі, ні в чинному ЦПК, ні в ЦПК до реформування, не було визначено такого поняття як «засоби захисту», а передбачено лише способи захисту прав, свобод та інтересів, які застосовуються судом (ст. 5 ЦПК), тому є досить незрозумілим чому в теорії цивільного процесу словосполучення «засоби захисту» настільки вживане.

У цивілістичній літературі заперечення прийнято розглядати в широкому і вузькому значенні. У широкому розумінні заперечення тлумачать як всякий спосіб захисту відповідача. В основному, процесуалісти надають перевагу запереченню у вузькому, так сказати, «технічному» аспекті, як конкретному способу захисту відповідача проти позову що має власний зміст і суттєві відмінності від інших способів захисту.

На нашу думку, суть заперечення полягає саме у відхиленні заявлених вимог відповідачем (повністю чи частково) з відповідним обґрунтуванням своєї позиції як певними обставинами, так і пред'явленими доказами.

Досить поширеним є наукове твердження, згідно з яким «остаточною» метою подання відповідачем заперечень – припинення цивільно-правового спору – ділиться на дві складові: матеріально-правову і процесуальну, і заперечення іменуються відповідно. Такий розподіл пов'язують з подвійною природою позову, наявністю матеріально-правової і процесуальної складових у ньому, і такий взаємозв'язок очевидний. В інших випадках, розподіл заперечень на матеріально-правові та процесуальні проводиться в залежності від того, чи базуються такі заперечення на нормах матеріального права або на нормах процесуального права, – з виділенням такої характеристики теж важко посперечатися.

Проте, в зв'язку з реформуванням цивільного процесуального законодавства виникла особлива потреба в уточненні та аналізі окремих положень законодавчого закріплення поняття «заперечення» в чинному ЦПК. Варто виокремити два основні значення (форми), в яких використовується законодавцем це поняття:

1. заперечення – як заява по суті справи (ч. 1 ст. 174 ЦПК), яке може бути як у формі: а) відзиву (ст. 178 ЦПК); б) заперечення, як пояснення відповідача на відповідь на відзив позивача (ст. 180 ЦПК);

2. заперечення – як заява з процесуальних питань (ч. 1 ст. 43, ст. 182 ЦПК).

Заяви по суті справи – це письмові заяви учасників справи, їх представників, які відображають їх позицію (вимоги, заперечення, аргументи, пояснення, міркування) стосовно предмета спору⁴. Заяви по суті спору характеризуються певними ознаками, що відрізняє їх від заяв з процесуальних питань: висловлюються позиції сторін по предмету спору; подаються в письмовій формі; порядок їх розгляду визначається цим Кодексом, а не судом; дається виключний перелік заяв по суті спору; передбачена черговість надходження до суду заяв по суті спору⁵.

Відзив – це перша заява по суті справи відповідача, де він викладає свої заперечення проти позовної заяви позивача. В подачі відзиву проявляється дія принципу змагальності сторін. Саме з подачею відзиву пов'язується з'ясування позиції відповідача у цивільній справі (ч. 3 ст. 211 ЦПК). З подачею відзиву виникає обов'язок відповідача подати всі наявні у нього докази (ч. 3 ст. 83 ЦПК), оскільки в подальшому він таке право втратить (ч. 8 ст. 83 ЦПК). У відзиві відповідач може задати

¹ Гурвич, М.А. (1949). *Право на иск*. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 215.

² Бондаренко-Зелінська, Н.Л. (2015). Окремі питання захисту прав та інтересів відповідача в цивільному процесі. *Університетські наукові записки*, 1, 27-37.

³ Кравцов, С.О. (2018) Засоби захисту інтересів відповідача від пред'явленого позову: цивільно-процесуальний аспект. *Соціально-гуманітарний вісник*, 20-21, 109-112.

⁴ Ясинко, М.М. (ред.) (2018). *Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар*. Київ: Правова єдність: Алерта, 239.

⁵ Ясинко, М.М. (ред.) (2018). *Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар*. Київ: Правова єдність: Алерта, 240.

позивачу свої десять запитань та вимагати надати на них вичерпну відповідь (ч. 1 ст. 93 ЦПК). Відзив дозволить відповідачу подати ще одну заяву по суті справи – заперечення (ст. 180 ЦПК). Отже доволі багато процесуальних дій та документів пов'язуються з відзивом відповідача¹.

Важко погодитися з авторами що визначають подання заяв по суті справи лише як право учасників справи². У відповідності до ч. 4 ст. 174 ЦПК подання заяв по суті справи закріплене як право учасників справи, проте, суд може зобов'язати державний орган чи орган місцевого самоврядування подати відповідну заяву по суті справи (крім позовної заяви). Тобто, в ЦПК відзив є правом особи і обов'язком державного органу чи органу місцевого самоврядування в разі вимоги суду, за невиконання якої передбачений штраф (п. 4 ч. 1 ст. 148 ЦПК).

Хоч норми, що стосуються відзиву можна сказати продубльовані в трьох процесуальних кодексах, проте, в Господарському процесуальному кодексі України (надалі – ГПК), в порівнянні з ЦПК, право на відзив є дуже сумнівним, хоча таке і передбачене ст. 161 ГПК. Так, в ч. 4 ст. 165 ГПК зазначено, що якщо відзив не містить вказівки на незгоду відповідача з будь-якою із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, відповідач позбавляється права заперечувати проти такої обставини під час розгляду справи по суті, крім випадків, якщо незгода з такою обставиною вбачається з наданих разом із відзивом доказів, що обґрунтовують його заперечення по суті позовних вимог, або ж відповідач доведе, що не заперечив проти будь-якої із обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги, з підстав, що не залежали від нього. З такого формулювання слід вбачати, що відповідач, який взагалі не подав відзив позов визнає.

Крім того, особа може захищатися в процесі і самостійно, без участі адвоката, а так як до відзиву встановлено досить значний ряд вимог, такі положення фактично змушують особу звертатися за правовою допомогою, якщо вона не хоче програти спір автоматично. В ч. 4 ст. 159 Кодексу адміністративного судочинства України ще по-іншому закріплено визначення права на подання заяв по суті справи, де неподання відзиву суб'єктом владних повноважень без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову. З цього слідує: хоч норми всіх трьох процесуальних кодексів зазнали одночасного реформування та дуже подібно викладені, проте право на подачу відзиву закріплене у всіх по-різному.

Цивільним процесуальним законодавством визначений мінімально гарантований строк для надсилання відзиву, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення відповідачу ухвали про відкриття провадження у справі. Суддею визначається строк подачі відзиву, з таким розрахунком, щоби відповідач міг не тільки підготувати такий процесуальний документ як відзив, але й зібрати необхідні докази, а іншим учасникам справи – його отримати не пізніше першого підготовчого засідання у справі. У разі ненадання відповідної заяви по суті справи, у встановлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами (ст. 178 ЦПК).

Відповідно до ч. 1 ст. 127 ЦПК України, суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення.

Причини пропуску строку визнаються поважними, якщо обставини які зумовили такі причини є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, що оскаржує судові рішення, та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій та підтверджені належними доказами³. Але в будь-якому разі, поважність причини з якої був пропущений строк наданий для подання відзиву, має оціночний характер і визначається на розсуд суду.

Відповідно до ч. 1 ст. 93 ЦПК, учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи, що ним подається до суду, не більше десяти питань про обставини, що мають значення для справи. Якщо позивач в своїй позовній заяві скористався правом на десять запитань, то відповідач має дати на них відповідь не у відзиві на позовну заяву, а в такому процесуальному документі як *заява свідка* у визначений законом строк (ч. 3 ст. 93 ЦПК). Відповідно у відзиві, як першій заяві по суті справи для відповідача, він також має право задати не більше десяти питань, на які позивач

¹ Ясинко, М.М. (ред.) (2018). *Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар*. Київ: Правова єдність: Алерта, 252.

² Короєд, С.О. (2019). *Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України*. Київ: Видавничий дім "Професіонал", 190.

³ *Постанова Верховного Суду України (06.03.2018), № 819/1224/15-а*. <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72608496>>.

має дати відповідь знову ж – у заяві свідка, а не в відповіді на відзив відповідача. До того ж, заява свідка має зовсім інший порядок та строки надсилання до суду, на відміну від відзиву. На нашу думку, одночасна підготовка двох окремих процесуальних документів, як для позивача так і для відповідача значно ускладнює процедуру доступу до судочинства. У разі використання цього права сторонам доцільніше б було на ці питання надати відповідь у заявах по суті справи.

Якщо ми говоримо про відзив в цивільному судочинстві, то немає інших варіантів та двоякого розуміння, мова йде однозначно про відзив відповідача на позовну заяву. Що важко сказати про таку заяву по суті справи як заперечення.

Заперечення – це друга заява по суті справи відповідача, в якій він викладає свої пояснення, міркування і аргументи на відповідь на відзив позивача (ч. 1 ст. 180 ЦПК). На нашу думку, для того щоб уникнути плутанини із запереченнями з процесуальних питань, статтю 180 ЦПК коректніше було б назвати не просто «Заперечення», а викласти в одній із запропонованих нами редакцій: «Заперечення відповідача на відповідь на відзив позивача» або ж просто «Заперечення відповідача».

Співставляючи відзив і заперечення, як окремі заяви відповідача по суті справи, варто виділити їх спільні та відмінні ознаки.

До спільних ознак відносяться такі:

- є заявами по суті справи (ч. 2 ст. 174 ЦПК);
- передбачені як право відповідача, а не обов'язок (ч. 4 ст. 174 ЦПК);
- не вимагається сплата судового збору за подання таких заяв;
- строк визначається ухвалою, але не може бути меншим встановленого законом мінімуму (ч. 7 ст. 178, ч. 4 ст. 179 ЦПК);
- однакові вимоги щодо написання (ч. 3-5 ст. 178, ч. 3 ст. 179 ЦПК);
- спричинюють обов'язок щодо надання копії іншим учасникам справи у строк, визначений ухвалою суду (п. 4 ч. 1 ст. 148 ЦПК).

Різняться:

- назвою, хоч вказівка законодавця щодо того що у відзиві відповідач вказує заперечення, не допомагає достатньо розмежувати ці дві заяви по суті справи;
- мають різну черговість викладу;
- заперечення має похідний від відзиву характер, якщо відповідач не скористався правом на подання відзиву, то відповідно втратив його і на етапі подання заперечення на відповідь на відзив.

Отже, по своїй суті, ці процесуальні документи між собою відрізняються лише назвою та черговістю появи в цивільному процесі, а суть та правова природа у них однакова.

Новелою ЦПК стали так звані заяви з процесуальних питань – усні або письмові волевиявлення учасників справи з процесуальних питань, які виникають у ході розгляду цивільної справи. Під час розгляду та вирішення цивільної справи виникає чимало процесуальних питань, стосовно яких учасники справи формулюють свої вимоги, пояснення, заперечення, міркування або ж наводять аргументи. Такими процесуальними питаннями можуть бути: питання відводу судді; з приводу забезпечення позову; щодо відкладення розгляду справи; призначення судової експертизи; забезпечення доказів; виклику свідка тощо.

Заперечення є однією з форм заяв з процесуальних питань. Воно так само як заява і клопотання може бути в усній чи письмовій формі, у визначених законом випадках письмова чи електронна форма їх подачі є обов'язковою.

Досить незрозумілим є формулювання в ч. 1 ст. 456 ЦПК, щодо такого поєднання як «заперечення (пояснення)». Адже не до кінця зрозуміло, що це за процесуальний документ. Коли учасник справи щось заперечує, то само-собой розуміється, що він має обґрунтувати та пояснити з яких підстав він це заперечує. Відповідно до ч. 1 ст. 180 ЦПК, «у запереченні відповідач викладає свої пояснення, міркування і аргументи...». Виходячи з суті статті 456 ЦПК незрозуміло чи це заперечення в значенні пояснення, чи заперечення або (і) пояснення. На нашу думку, таке поєднання – заперечення «пояснення» лише призводить до термінологічної плутанини цих понять та ускладнює процесуальне судочинство.

Як висновок, варто зазначити, що попри висловлені у статті зауваження та критику окремих положень ЦПК, в цілому, зміни в частині «заяв по суті справи» мають більше позитивний ніж негативний характер. Проте, слід констатувати, що такий перехід до письмової підготовки до справи однозначно ускладнює доступ до правосуддя, і без спеціальних знань та допомоги адвоката сторонам досить складно представляти себе в процесі.

References:

1. *Tsyvilnyi procesualnyi kodeks Ukrainy 2004* [Civil Procedure Code of Ukraine] [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficiynyi sayt Verhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>>. [in Ukrainian].
2. *Gospodarskyi procesualnyi kodeks Ukrainy 2003* [Economic Procedure Code of Ukraine]. (Information of the Verkhovna Rada of Ukraine). *Oficiynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>>. [in Ukrainian].
3. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy 2005* [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. *Oficiynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>>. [in Ukrainian].
4. *Cyvilnyi procesualny kodeks Ukrainy* [Civil Code of Ukraine]. Kyiv, 602. [in Ukrainian].
5. Koroed, S.O. (2019). *Naukovo-praktychnyj komentar Cyvilnogo procesualnogo kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Civil Procedure Code of Ukraine]. Kyiv: Vydavnychyj dim "Profesional", 496. [in Ukrainian].
6. Bilodid, I.K. (ed.) (1970). *Slovnnyk ukraïnskoi movy: v 11 tt. (1970 – 1980)*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 3. [in Ukrainian].
7. Gurvich, M.A. (1949). *Pravo na isk* [Right to claim]. Moscow: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 215. [in Russian].
8. Bondarenko-Zelinska, N.L. (2015). Okremi pytannja zahystu prav ta interesiv vidpovidacha v cyvilnomu procesi [Some issues of protection of the rights and interests of the defendant in civil proceedings]. *Universytetski naukovy zapysky* [University scientific notes], no 1, 27-37. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_1_5>. [in Ukrainian].
9. Kravcov, S.O. (2018). Zasoby zahystu interesiv vidpovidacha vid prediavlennogo pozovu: cyvilno-procesualnyi aspekt [Remedies for Defendant's Claims: The Civil Procedure Aspect]. *Socialno-gumanitarnyj visnyk* [Socio-humanitarian bulletin], no 20-21, 109-112. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_20-21_29>. [in Ukrainian].
10. Postanova Verhovnogo Sudu Ukrainy (06.03.2018), № 819/1224/15-a. <<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72608496>>. [in Ukrainian].